

Literatur", *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprache zu Berlin*, Berlin 1916, s. 43-46; Ruşen Eşref, "Edib ve Mütetekirlerimizi Ziyâret: Köprülüzâde Mehmed Fuad Bey", *Vakit*, nr. 139, 9 Mart 1334/25 Cemâziyelevvel 1336; a.mlf., *Diğerler Kil...*, İstanbul 1334, s. 220-238; Nüzhet Hâşim [Erbil], *Millî Edebiyata Doğru*, İstanbul 1918, s. 110-118; Martin Hartmann, *Dichter der neuen Türkei*, Berlin 1919, s. 91-95; Lucien Bouvat, *RMM*, nr. 43 (1921), s. 236-282; İsmâil Habib [Sevük], *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1340, s. 685-687; İsmâil Hikmet [Ertaylan], *Türk Edebiyatı Tarihi*, Bakü 1925, V, 19-38; V. V. Barthold, "Otçet o komandirovie Turtsiyu", *Izvestiya Akademii Nauk SSSR*, 1926, XIII, 84-86; VI. Gordlevskiy, "Perehodnaya pora Osmanskoy literaturı", *Azerbeycanı Tedkik ve Tettebbü Eden Cemiyetinin Ahbarı*, Bakü, nr. 2, 1926, s. 3-14; T. trc. A[bdu]llah B[attal], "Türk Edebiyatının Dönüm Noktası", *TY*, V, nr. 29, Mayıs 1927, s. 438-448; Th. Menzel, *KCs.A*, 1927, s. 281-310; "Türk Gençleri Yaşayan Büyüklüklerini Tanıyınız: Otuz Beş Yaşında Beynelmîlel Bir Şöhret Kazanan Köprülüzâde Mehmed Fuad Bey'in Hayatı", *Resimli Perşembe*, nr. 161, 21 Haziran 1928, s. 6; A. Djafferoğlu, "Die türkische Sprachforschung und Prof. Dr. Mehmed Fuad Köprülüzâde", *NO*, August-September 1929; *Literaturnaşa Entsiklopedia*, V, 1932, s. 185-187; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, III, 1932, s. 437-440; Hikmet Feridun [Eş], "Köprülü ile Bir Saat", *Akşam*, 27 Nisan 1935; *Bolsaya Sevetskaya Entsiklopediya*, XXXVI, 1935, s. 202-203; [Feridun] Kandemir, "Fuat Köprülü Yedigün'e Anlatıyor", *Yedigün*, VII, nr. 160, 1 Nisan 1936, s. 18-21; Hasan Bedreddin Ülgen, "Fuad Köprülü-Yarın Yirmi Beş Senelik Çalışması Tes'id Edilecek Profesör'le Kısa Mülâkat", *Vakit*, 3 Mart 1939; H[i]kmet Feridun [Eş], "Profesör Fuad Köprülü Paris'ten Döndü", *Akşam*, 21 Teşrinisani 1939; Hikmet Feridun, "Sorbon Üniversitesine Türk Bayrağı Çektiren Adam Fuat Köprülü", *Yedigün*, XIV, nr. 352, 5 Birincikanun 1939, s. 10-11, 19; Jean Deny, "Voix de Turquie", *Les nouvelles littéraires*, nr. 907, 2 Mars 1940 (T. trc. Peyami Erman), "Bir Anket Cevab", *Ölkü*, XVI, nr. 87, Mayıs 1940, s. 258-260; Hakkı Suha [Gezgin], "Edebi Portreler-İlmî Şahsiyetler: Fuat Köprülü", *YM*, IV, nr. 71, 6 Eylül 1940, s. 9; M. Behçet Yazar, "Edebiyatçıları Tanıyalım: Mehmet Fuat Köprülü", *Yedigün*, XVI, nr. 404, 5 Teşrinisani 1940, s. 11, 15; Ettore Rossi, "Lo Storico Fuad Köprülü, Ministro Degli Esteri di Turchia", *OM*, nr. 31, 1951, s. 98-103; [Feridun] Kandemir, "Prof. Fuad Köprülü Diyor ki", *Son Saat*, 4 Şubat 1951; Osman Turan, "Mukaddime" [Köprülü'nün İlmî Şahsiyeti], s. V-XXIII; "Fuad Köprülü'nün İlmî Neşriyatı", s. XXV-L; 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953; Mecdut Mansuroğlu, "Fuad Köprülü, Historien et Philologue Turc", *Orbis*, nr. 3, 1954, s. 336-342; Necati Akder, "Ord. Prof. Fuad Köprülü'nün İlmî Hayat ve Faaliyetindeki Felsefi Cepheye Umûmî Bir Bakış", *DTCFD*, XX, nr. 1, Mart-Haziran 1954, s. 33-39; Fındıkoğlu Z. Fahri, "Ziya Gökalp Mektebi ve Prof. Fuad Köprülü", *Ziya Gökalp İçin Yazdıklarım ve Söylediklerim*, İstanbul 1955, s. 147-152; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce*

Tarihi, Konya 1966, II, 606-607; Orhan Seyfi Orhon, "Fuad Köprülü", *Son Havâdis*, 1 Temmuz 1966; Nihad Sami Banarlı, "Fuad Köprülü ile Mülâkat", *Meydan*, nr. 1, Ocak 1960; a.mlf., "Türkiye'de Türkoloji Araştırmalarının Yorulmak Bilmez Kurucusu Fuad Köprülü", a.e., nr. 77, 5 Temmuz 1966, s. 19-20; a.mlf., "Avrupalı Âlimler ve Fuad Köprülü", a.e., nr. 82, 9 Ağustos 1966; nr. 83, 16 Ağustos 1966; nr. 84, 24 Ağustos 1966; a.mlf., "Köprülü'nün Hayatından Çizgi", *TK*, IV, nr. 47, Eylül 1966, s. 960-968; Osman Turan, "Türk İlminin Âbidesi: Prof. Fuad Köprülü", a.e., s. 936-942; Ahmet Caferoğlu, "Bilinmeyen Tarafları ile Üstad Fuad Köprülü", a.e., s. 943-947; a.mlf., "Hakkı Köprülü", *TM*, XV, 1968, s. 1-10; Mehmed Altay Köymen, "Prof. Mehmed Fuad Köprülü'nün Tarihi Dair İlk Yazıları", *TK*, nr. 47, Eylül 1966, s. 948-959; J. Németh, "Köprülüzâde Mehmet Fuat, 1890-1966", *AOH*, XX, 1967, s. 365-366; Abdülkadir İnan, "Fuad Köprülü ve Sovyet İlmler Akademisi", *TK*, VII, nr. 81, Temmuz 1969, s. 632-634; Fevziye Abdullah Tansel, "Memeleketimizin Acı Kaybı: Prof. Dr. Fuad Köprülü", *TTK Belleten*, XXX, nr. 120, Ekim 1966, s. 621-636; a.mlf., "Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün Şiirleri", a.e., s. 637-660; a.mlf., "Prof. Dr. Fuad Köprülü Hakkında Bazı Notlar", *TK*, V, nr. 57, Temmuz 1967, s. 644-649; a.mlf., "Doğumunun Yetmişsekizinci Yıldönümü Münasebetiyle Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün İlk Yazısı, Basın Hayatının Başlangıcına Dair Bilgimizi Düzeltten ve Tamamlayan Yeni Notlar", *TTK Belleten*, XXXIII, nr. 129, Ocak 1969, s. 43-52; a.mlf., "Fuad Köprülü'nün 1913'de Türk Milliyetçiliği Hakkında Bazı Fikirleri: Türklük-İslamlık", *TK*, VII, nr. 81, Temmuz 1969, s. 621-627; a.mlf., "Fuad Köprülü ve Türk Milliyetperverliği", *KAM*, yıl: 2, nr. 3, Temmuz 1973, s. 29-34; a.mlf., "Fuad Köprülü'nün Yazmağı Tasarladığı Eserler ve Anadolu Din Tarihine Âit Tedkikleri", a.e., yıl: 5, nr. 3, Temmuz 1976, s. 12-20; "Köprülü, Fuat", *TA*, XII, 1975, s. 288-290; Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1978, s. 1119-1127; Fahri İz, "Köprülü", *EP* (İng.), 1979, V, 263-264; Orhan F. Köprülü, "Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün Not Alma Sistemi ve Kitap Telâkkisi", *TK*, V, nr. 57, Temmuz 1967, s. 641-643; a.mlf., "Fuad Köprülü. İlim ve Siyaset", a.e., VII, nr. 81, Temmuz 1969, s. 628-631; a.mlf., *Köprülü'nün Edebi ve Fikrî Makalelerinden Seçmeler*, İstanbul 1972 (Önsöz, s. I-XI); a.mlf., "Vefatının 10. Yıldönümünde Fuad Köprülü", *TK*, XIV, nr. 167, Eylül 1976, s. 651-652; a.mlf., "İlk Milletlerarası Türkoloji Kongresi Teşebbüsü", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğler*, İstanbul 1979, s. 185-188; a.mlf., "Fuad Köprülü'nün Hayatı ve Eserleri", M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1981 (Önsöz, s. XVIII-XXIV); a.mlf., *Fuad Köprülü*, Ankara 1987; a.mlf., "M. Fuad Köprülü'nün Hayatı, Eserleri, Çalışma Sistemi ve Başlıca Hususiyetleri", *TDL*, nr. 421, Ocak 1987, s. 40-49; a.mlf., "Fuad Köprülü'nün Yetiştirdiği Çevre. Tarihçiliği ve Siyasî Hayata Girişi", *TK*, XXXVI, nr. 300, Nisan 1988, s. 213-217; Cemal Köprülü, "Fuad Köprülü'nün İlmî Şahsiyeti, Türk Kültüründeki Rolü ve Bazı Hâatıralar", a.e., VII, nr. 81, Temmuz 1969, s. 635-652; a.mlf., "Türk Medeniyet Tarihinin Kurucularından Fuad Köprülü", a.e., XV, nr. 177, Temmuz 1977, s. 558-564;

Mehmed Altay Köymen, "Fuad Köprülü ve 'Muhit'", a.e., XI/1, nr. 128, Haziran 1973, s. 607-611; a.mlf., "Prof. Mehmed Fuad Köprülü-1: Özel Hayatı ve Yetiştirmesi", *MK*, nr. 11, Nisan 1981, s. 21-24; a.mlf., "Prof. Mehmed Fuad Köprülü-2: İlmî Hayatı", a.e., nr. 12, Mayıs 1981, s. 13-16; a.mlf., "Türk Tarihinde Araştırma Metodu", a.e., nr. 81, Şubat 1991, s. 12-22; Orhan Şaik Gökyay, "Bir Öğrencisinin Dilinden M. Fuad Köprülü", *TDL*, nr. 421, Ocak 1987, s. 50-57; Halil İnalıcık, "Türk İlmi ve M. Fuad Köprülü", *TK*, VI, nr. 65, Mart 1968, s. 289-294; a.mlf., "Türkiye'de Osmanlı Araştırmaları: Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları", *TTK Biliriler*, XIII (2002), I, 101-122; Martin Strohmeyer, *Seldschukische Geschichte und Türkische Geschichtswissenschaft*, Berlin 1984, s. 76-91, 107, 110-111, 180, 205-209, 212-220; Ahmet Yaşar Ocak, "Fuad Köprülü, Sosyal Tarih Perspektifi ve Günümüz Türkiyesinin Din ve Tasavvuf Araştırmalarında 'Tarihin Saptırılması' Problemi", *SÜ Türkiyatı Araştırmaları Dergisi*, nr. 3, 1997, s. 221-230; Osman Akandere, "Fuad Köprülü ve Demokrat Parti'nin Kurulmasındaki Rolü", a.e., s. 231-242; Ercüment Kuran, "Fuad Köprülü'nün Milliyetçiliği", a.e., s. 243-248; A. M. Celal Şengör, "Fuat Köprülü'ye Anmak", *Cumhuriyet-Bilim ve Teknik*, nr. 849, 28 Haziran 2003, s. 5; a.mlf., "Fuat Köprülü'ye Artık Kulak Verelim", a.e., nr. 872, 6 Aralık 2003, s. 5.

ÖMER FARUK AKÜN

MEHMET GALİB BEY

(1863-1935)

Son devir devlet adamı,
tarihçi ve yazar.

Safer 1280'de (Temmuz-Ağustos 1863) İstanbul'da Mesihpaşa mahallesinde doğdu. Babası II. Abdülhamid devrinde Dahiliye, Ticaret ve Ziraat nazırlıkları yapan Mehmed Said Efendi'dir. Aksaray'da Mahmûdiye Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra iki yıl Mahrec-i Aklâm'da, bir yıl kadar Mekteb-i Mülkiyye'de okudu. Öğrenimini Mekteb-i Sultânî'de tamamladı (1883). Bu arada bazı özel hocalardan Arapça ve Fransızca dersleri aldı.

Mezun olunca önce Tahrîrât-ı Hâriciyye Kalemî'nde memur olarak çalışmaya başlayan Mehmed Galib Bey iki yıl sonra aynı kalemde ikinci kâtipliğe yükseldi (1885). Mısır meselesinde Hâriciye Nâzırı Mehmed Âsım Paşa ile İngiltere temsilcisi Sir Henri Drummond Wolff'un müzakerelelerinde kâtip olarak görev yaptı. Temmuz 1885'te ortaya çıkan Filibe Vak'ası üzerine İstanbul'da Tophane Kasrı'nda Batılı devletlerin temsilcileriyle Osmanlı Devleti temsilcilerinin yaptıkları toplantıya Ârif Ahmed Paşa'nın oğlu Mustafa Şekib Bey'le birlikte yine kâtip olarak katıldı. Kasım 1886'da Viyana Sefâreti'ne Sâdul-

lah Paşa'nın yanına ikinci kâtiplikle gönderildi. Nisan 1890'da başkâtip sıfatıyla Çetine'ye (Karadağ) tayin edildi. Haziran 1892'de İstanbul'a Hariciye Nezâreti Tâbiyet Kalemî'ne döndü. Bu kalemde altı yıl çalıştıktan sonra Hariciye Nezâreti'nden ayrılıp Dahiliye Nezâreti'ne geçti.

Dahiliye Nezâreti'nde ilk görevi 28 Haziran 1898'de tayin edildiği Kastamonu vali muavinliği oldu. Burada ayrıca idâdîde fahrî olarak Fransızca hocalığı yaptı, Kız Sanayi Mektebi'nin geliştirilmesi için kurulan komisyonun başında bulundu. Görevi, 1901'de becayiş suretiyle nakledildiği Ankara vali muavinliği ve Urfa mutasarrıflığıyla sürdü. Ocak 1902'de, Aydın valisi Kıbrıslı Kâmil Paşa'yı yakından takip etmek üzere Saruhan (Manisa) mutasarrıflığına tayin edildi. II. Abdülhamid devrinin Dahiliye nazırlarından Mehmed Said Efendi'nin oğlu olması dolayısıyla İttihat ve Terakkî tarafından kendisine ilgi gösterilmediği gibi, halkın İstanbul'a çektiği bazı telgraflar bahane edilerek muhtemel nümayişlerin önünü almak için Manisa İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin emriyle makamını terke zorlanıp İzmir'e gönderildi (8 Ekim 1908). II. Meşrutiyet'in ilânı üzerine 21 Ağustos 1909'da görevinden uzaklaştırıldı.

Temmuz 1912'de Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi kurulduktan sonra yeniden göreve döndü ve önce Beyoğlu mutasarrıflığına getirildi, ardından o sırada İttihatçılar'la Hürriyet ve İtilâfçılar'ın birbirine girdiği, kendisinin daha önce vali muavini olduğu için mevcut karışıklıkları giderebileceğine inanıldığı Kastamonu'ya vali vekili olarak gönderildi (Eylül 1912). Balkan Savaşı'nın en kritik günlerinde İttihatçılar tarafından düzenlenen Bâbü'lî Baskını ile (23 Ocak 1913) Mahmud Şevket Paşa'nın sadârete geçmesi üzerine Kastamonu valiliğinden ayrılmak zorunda kaldı (Haziran 1913). Mayıs 1915'te emekli oldu.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından iki ay kadar sonra Adana valiliğine getirildi (23 Aralık 1918), ancak buraya gitmeden görev yeri Trabzon'a çevrildi (17 Mart 1919). Memleketin karışıklıklar içinde bulunduğu bir sırada Trabzon'da valilik görevine başladı. Hânedan ve saltanat taraftarı olmakla beraber I. Dünya Savaşı tecrübesinin ardından İtilâf devletlerine ve özellikle İngiltere'ye karşı silâhlı mücadelenin olumlu bir sonuç vermeyeceği, bu sebeple meselenin barış yoluyla ve siyasetle halledilebileceği düşün-

cesindeydi. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine silâha sarılmanın Trabzon ve çevresi için de benzer tehlikelere yol açabileceğini düşünmüş, bunu açıkça ifade etmekten çekinmemiştir. Hatta Mütareke'den sonra Ermeniler'e ve Rumlar'a yapıldığı belirtilen baskılardan sorumlu tutulanlar takibata uğrarken Topal Osman Ağa'nın tevki ve İstanbul'a gönderilmesi için ısrar etmiş, böylece İtilâf kuvvetlerinin bu tür işlere karışmasını önlemek istemişti. Fakat onun bu tavrı, Rum ve Ermeni komitacıların faaliyetlerini arttırmalarına ve Trabzon'a girmelerine yol açtı. Mehmed Galib'in bu sırada Kuvâ-yi Milliye'nin geleceğinden emin olamadığı ve gücünü kesti remediği anlaşılmaktadır. Bu düşünceyle Trabzon'daki cemiyetlerin durumu hakkında gereken yerlere doğru bilgi vermemiş, meselâ Mustafa Kemal'e Trabzon'da Adem-i Merkeziyyet Cemiyeti'nin bulunmadığını bildirmiştir. Bir taraftan Kuvâ-yi Milliye hakkında İstanbul'a bilgi ulaştırıyor, diğer taraftan Laz Tekâmül-i Millî Cem'iyet-i Hayriyyesi kurucuları ile kazaları dolaşıyordu. 23 Eylül 1919'da 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir'in eline geçen telgrafında Kuvâ-yi Milliye hakkında samimi olduğunu, ancak kendisinin padişaha bağlı bulunduğunu bildiriyordu. Kâzım Karabekir'in konuşmak üzere kendisini Erzurum'a davetini kabul etmeyince Gümüşhane'ye çağırıldı. Gümüşhane'ye gitmek için ulaştığı Torul'da 3. Fırka kumandan vekili Miralay Dadaş Rüşdü Bey'le görüştü ve Erzurum'a gidemeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine 3. Fırka'nın önceki kumandanı Kaymakam Hâlid Bey tarafından zorla Erzurum'a götürüldü, Trabzon valiliği de böylece fiilen sona ermiş oldu (24 Eylül 1919). Erzurum'da Kâzım Karabekir ile yaptığı görüşmede Trabzonlular'ın İngilizler'in saldırısından korktuğunu, kendisinin esasen kabinenin çekilmesine taraftar olduğunu ve bunun için iki defa yazdığını, ayrıca Kuvâ-yi Milliye'nin gücüne inandığını bildirdiyse de artık iş işten geçmişti. Anadolu'da yeni teşekkül etmekte olan siyasî irade Millî Mücadele'yi desteklemeyen bazı vali ve mutasarrıflarla birlikte onu da görevden uzaklaştırdı (3 Ekim 1919). Mütareke sırasında Mütedit Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na katıldı ve daha önce istifa eden Bahâeddin Bey'in yerine Hey'et-i Fa'âle'nin reisliğine getirildi (1920). Mâzuliyeti 6 Şubat 1928'e kadar devam etti, 7 Şubat 1928'de emekli oldu. Hayatının son yıllarını siyasî ve idarî

faaliyetten uzak bir şekilde sükûnet içinde geçirdi. Haziran 1934'te soyadı kanunundan sonra Gönc soyadını aldı. 7 Temmuz 1935'te İstanbul'da Göztepe'de öldü, cenazesi ertesi gün Sahrayıcedid Kabristanı'na defnedildi.

Eserleri. 1. *Sâdullah Paşa yahut Mezarıdan Nidâ* (İstanbul 1327/1909). Yanında üç yıl kâtip olarak çalıştığı Viyana sefiri Sâdullah Paşa hakkında tek müstakil çalışma olan eser, "Ondokuzuncu Asır" manzumesinin sahibi Sâdullah Paşa dönemi hakkında değerli bilgi ve belgeler ihtiva etmektedir. Kitapta, babası Mehmed Said Efendi ile kendisi hakkında *Sicill-i Ahvâl Defteri*'ne girmemiş mâlûmat da bulunmaktadır. 2. *Evlâd-ı Vatan* (İstanbul 1327). Fransız Cumhuriyetkanı Paul Doumer'in daha çok gençlere öğüt niteliğinde olan *Livre de mes fils* adlı eserinden özet olarak yapılmış bir tercümedir.

Mehmed Galib, Saruhan mutasarrıflığından uzaklaştırıldıktan sonra Ebüzziyâ Mehmed Tefrik'in çıkardığı *Yeni Tasvîr-i Efkâr* gazetesinde Osmanlı Devleti'nin dış politikası hakkında bazı yazılar yazmış, ayrıca babasından intikal eden birçok tarihî belgeyi yine burada yayımlamıştır. Onun *Yeni Tasvîr-i Efkâr*'da tesbit edilebilen ilk yazıları, Ebüzziyâ Tefrik'in "94 Senelik Avusturya Politikası" adlı makalesiyle ilgili olarak (nr. 11, 12 Haziran 1909) kaleme aldığı dört mektuptur (*Yeni Tasvîr-i Efkâr*, nr. 12, 17, 35, 40; 13, 16 Haziran, 4, 9 Temmuz 1909). Bunun dışında "Tefrika-i Siyâsiyye" başlığı altında 1910 yılında yayımladığı birtakım yazıları daha vardır.

Târîh-i Osmânî Encümeni'ne muavin âza olarak dahil edilen Mehmed Galib'in *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası*'nda şu makaleleri yayımlanmıştır: "Tarihî Bir Sahife: Âlî ve Fuad Paşa'ların Vasiyetnâmeleri" (cüz 2, 1 Haziran 1326, s. 70-74); "Fuad Paşa'nın Vasiyetnâmesinin Fransızca'dan Mehmed Galib Tarafından Yapılan Tercümesi" (s. 75-84); "Tâlîmât-ı Şehîd Ali Paşa" (cüz 3, 1 Ağustos 1326, s. 137-140; talimatın metni, s. 140-149); "Vak'anüvis Teşrifâtı Edib Efendi – Selîm-i Sâlis'in Bazı Evâmîr-i Mühîmmesi" (cüz 8, 1 Haziran 1327, s. 500-501; evâmîrin metni, s. 501-504); "İhtisab Ağalığı" (cüz 9, 1 Ağustos 1327, s. 567-572); "İhtisab Ağalığı Nizamnâmesi" (cüz 10, 1 Teşrînîevvel 1327, s. 640-648); "Romanya'ya Dair Bir Vesîka-i Târîhiyye" (cüz 39, 1 Ağustos 1332, s. 142; vesikanın metni, s. 143-149).

Mehmed Galib'in Balikhâne Nâzırı Ali Rızâ Bey ile ortaklaşa kaleme aldığı, *Pe-yâm-ı Sabah* gazetesinde düzensiz bir şekilde yayımlanan "On Üçüncü Asr-ı Hicrîde Osmanlı Ricâli" başlıklı yazı dizisi (17 Kasım 1919 – 25 Nisan 1921 tarihleri arasında otuz sekiz bölüm halinde) daha sonra kısmen sadeleştirilerek *Geçen Asırda Devlet Adamlarımız* adıyla tekrar neşredilmiştir (haz. Fahri Çetin Derin, I-II, İstanbul 1977). Mehmed Galib'in en önemli çalışması Mustafa Nûri Paşa'nın *Netâ-yicü'l-vukûât*'ının neşridir. Mustafa Nûri Paşa'nın ilk üç cildini hayatta iken yayımladığı (1294-1296), ancak IV. cildini yayımlama fırsatı bulamadığı bu eserini dört cilt halinde neşretmiştir. Ayrıca *Netâ-yicü'l-vukûât*'in devamını yazacağını duyurmuşsa da bunu gerçekleştirememiştir. Mehmed Galib, yayımlama imkânı bulamadığı *Kırım Seferinde Bâb-ı Âlî* adlı eserinden iktibaslarla bulunduğu gibi Âli Paşa'nın kendisinde bulunan yazılarından *Muharrerât-ı Âli Paşa* adıyla bir eser meydana getirmek istediğini belirtmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Sicill-i Ahvâl Defteri*, XIX, 105-106; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 148; Faiz Demiroğlu, *Abdülhamid'e Verilen Jurnaller*, İstanbul 1955, s. 20, 65-67; Ömer Akbulut, *Trabzon-Cumhuriyet'ten Evvel Tarih ve Valiler*, Trabzon 1955, s. 178; Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul 1960, s. 18-19, 257-259, 268-269, 300-302, 318-319, 335-336; Âsaf Tugay, *İbret: Abdülhamid'e Verilen Jurnaller*, İstanbul 1961, s. 316; Mücellitoğlu Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara 1968-69, III, 161; M. Ziyaeddin Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlân Olundu*, Kastamonu 1968, s. 106-107; Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara 1968, s. 117; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1986, II, 274, 359-363; Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, İstanbul 1990, s. 164-210; a.mlf., "Hariciye İle Mülkiye Arasında Mehmed Galib Bey", *İstanbul Araştırmaları*, sy. 2, İstanbul 1997, s. 75-91; Sabahattin Özel, *Millî Mücadelede Trabzon*, Ankara 1991, s. 56, 81.

ALİ BİRİNCİ

MEHMED HÂDÎ

(1879-1920)

Azerbaycanlı şair.

Şirvan'ın Şamahı şehrinde doğdu. Asıl adı Ağa Mehmed, mahlası "Hâdî"dir. Babası Hacı Ebdüsselim'den dolayı Ebdüsselimzâde lakabıyla anılır. On yaşında iken yoksul bir işçi olan babası vefat etti, annesi tekrar evlendiği için iki kız kardeşiyle birlikte babaannesi ve amcasının hi-

mayesine girdi. İki yıl sonra amcası ve ardından babaannesi ölünce akrabaları Hâdî'yi ve kardeşlerini himayelerine aldılar. Hâdî dönemin tanınmış aydınlarından gazeteci Mustafa Lutfi'nin yanında kaldı. 1900 yıllarında Mustafa Lutfi Heşterhan'a (Astarhan / Ejderhan) göç edince Hâdî halasının yanına yerleşti. On dokuz-yirmi yaşlarında medrese tahsilini yarıda bırakıp babasından kalan evde yalnız yaşamaya ve Şamahı'da bir kuraathanede Türkiye'den ve Kafkasya'dan gelen gazete ve dergileri takip etmeye başladı. Şiirle ilgilenildiği bu yıllarda yurt dışında öğrenim için akrabalarından yardım istediye de bu istediği kabul edilmedi.

Mehmed Hâdî, 1902 yılı başındaki büyük Şamahı depremi üzerine baba mülkünü satarak Kürdemir'e göç etti. Burada açtığı attar dükkânı iş yapmayınca Ağa Efendi adlı bir hemşehrisiyle birlikte küçük bir okul açarak öğretmenliğe başladı, bir yandan da kendini yetiştirmeye çalıştı. Kalkûta'dan *Hablû'l-metin*, İstanbul'dan *Sabah*, Bahçesaray'dan *Tercüman*, Bakü'den *Hayat* gazetesini takip etti. İlk şiir ve yazıları Bakü'de Hüseyinzâde Ali Bey ve Ağaoğlu Ahmed'in çıkardıkları *Hayat* gazetesinde 1905'te yayımlandı.

1906'da Mustafa Lutfi Efendi'nin davetini kabul ederek Heşterhan'a gidip bir süre onun çıkardığı *Burhân-ı Terakkî*'de çalıştı, bir yandan da Dârüledep adlı okulda öğretmenlik yaptı. Kasım 1906'da Bakü'de *Füyûzât* dergisini çıkarmaya başlayan Hüseyinzâde Ali Bey'in daveti üzerine Bakü'ye gidip dergide çalışmaya başladı. *İrşad* ve *Terakkî* gibi gazetelerde de şiir ve yazılarının yayımlanmasına rağmen asıl çalışmalarını *Füyûzât*'a verdi. Hüseyinzâde Ali Bey'in etkisiyle Türkiye edebiyatıyla daha yakından ilgilendiği bu dönemde dünya edebiyatı hakkındaki bilgisini de geliştirdi. Bu yıllardaki şiirlerinde özellikle hürriyet fikrine ve siyasî konulara gösterdiği ilgi dikkati çeker. 1908-1910 yıllarında Azerbaycan'da yayımlanan *Teze Hayat*, *Hakikat*, *İttifak*, *Terakkî*, *Seda* gazetelerinde ve Bahçesaray'da çıkan *Tercüman* gazetesinde şiir ve makaleleri neşredildi. Bu dönemde İran'da ve Türkiye'de ortaya çıkan meşrutiyet hareketlerini dikkatle izledi ve bu hareketleri Türk-İslâm dünyasının kurtuluşu olarak değerlendirip destekledi.

Mehmed Hâdî'nin Türk-İslâm dünyasının sosyal-siyasal problemleri, Şark'ın uyanışı, istibdattan kurtuluş, hürriyet ve vatan severlik, eğitim öğretim meseleleri, kadın hakları ve aşk konularını işlediği

ilk şiir kitabı *Firdevs-i İlhâmât* (1908) büyük ilgiyle karşılandı. Abbas Sihat, Hüseyin Cavid, Abdullah Şâik, Ahmet Cevad gibi şahsiyetlerin temsil ettiği romantik akımın en dikkate değer şairlerinden biri olarak kabul edildi.

Türkiye'de ilân edilen meşrutiyet bütün Rusya müslümanları arasında büyük bir heyecan ve ümit doğurmuştu. O yıllarda özellikle tahsil için Türkiye'ye gelen Rusya vatandaşı birçok Türk gibi Mehmed Hâdî de 1910 baharında İstanbul'a gelerek Tefvîk Fikret, Hüseyin Cahit (Yalçın) ve Hüseyin Kâzım Kadri'nin birlikte çıkardıkları *Tanin*'de çalışmaya başladı. Aynı zamanda *Rübâb*, *Şehbâl*, *Mehtab*, *Hilâl*, *Şehrah* gibi yayın organlarında şiirleri, yazıları ve tercümeleri yayımlandı. Bu sırada özellikle Rıza Tefvîk'le (Bölükbaşı) yakın ilişkileri oldu. Aynı dönemde yazdığı bazı yazılarında sevgi ve güven duyduğu Jön Türkler'i sert bir dille eleştirmeye başlaması İttihatçılar'ı rahatsız ettiğinden Selânik'e sürgün edildi, hatta öldürülmekten zor kurtuldu. Büyük ümitlerle geldiği Türkiye'den hayal kırıklığına uğramış ve ruh sağlığı bozulmuş olarak Şubat 1914'te Bakü'ye döndü. Bir süre hastahane tedavisi gördükten sonra *İkbâl* gazetesinde çalışmaya başladı. İkinci şiir kitabı *Şükûfe-i İlhâm*'ı bu sırada yayımladı. Maddî ve mânevî sıkıntılar onu, I. Dünya Savaşı'nda Ruslar'ın Karpatlar'a (Galiçya'ya, ardından Polonya'ya) gönderdiği Azerbaycan birliğinde imam olarak görev almaya sevketti. Üç yıl sonra Bakü'ye dönen Mehmed Hâdî'nin şiirleri ve özellikle *Elvâh-ı İntibâh yahut İnsanların Tarihi Faciası* (1918) adlı büyük manzumesi cephede geçen günlerinin yansımalarıdır.

Mehmed Hâdî, 1917 Rus İhtilâli'ni dönemin birçok aydını gibi mazlum milletlerin kurtuluşu olarak benimsedi. Ancak çok geçmeden Bakü'de büyük çoğunluğunu Ermeniler'in ve Ruslar'ın oluşturduğu "Bakü Komünası"nın 1918 yılı Martında gerçekleştirdiği Türk-müslüman katliamı onu derinden sarstı. Bir süre sonra kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ni sevinçle karşıladı; cumhuriyeti kuran şahsiyetleri ve bu uğurda şehid olan askerleri yücelten şiirler yazdı. Ömrünün son yıllarında Bakü'de bunalmı ve ihtiyaç içinde derbeder, kendi bastırıldığı şiirleri sokaklarda satan bir duruma düştü. Mayıs 1920'de Bolşevikler'e ve onlarla iş birliği yapan Ermeniler'e karşı sert ve kanlı bir direnmenin ardından teslim olan Gence'de bulunan Mehmed